

BOŻENA MATYJAS

WSPÓŁCZESNE RODZICIELSTWO W PERSPEKTYWIE PEDAGOGIKI

WPROWADZENIE

Współczesne rodzicielstwo rozumiane jako bycie rodzicem ma nieco inny charakter niż dwie lub trzy dekady temu. Zmiany dotyczące rozumienia rodzicielstwa, jego istoty wiążą się głównie ze zmianami dotyczącymi rodziny, jej struktury, statusu kobiet i mężczyzn realizujących swoje role rodzicielskie. Są one wynikiem wielu czynników: makro- i mikrospołecznych. Wśród nich możemy wymienić: zmiany ustrojowe w Polsce, rozwój wolnorynkowy, przeobrażenia globalne, społeczno-kulturowe i inne. Należy zaznaczyć, że zmiany – chociaż są nieuniknione – mogą mieć charakter pozytywny bądź negatywny (Opozda, 2017, s. 20).

Problematyka rodzicielstwa stanowi przedmiot zainteresowań pedagogiki, szczególnie pedagogiki społecznej, ponieważ wiedza z tego zakresu pomocna jest w procesie wychowania rodzinnego, w jego optymalizacji i efektywności działań rodzicielskich w pedagogicznej perspektywie ujmowania rodzicielstwa. Konstruowanie roli rodzicielskiej w codzienności obejmuje około 25 lat, ponieważ tyle przeciętnie trwa okres wychowania i życia z dziećmi. Rodzicielstwo to proces opierający się na relacjach interpersonalnych w rodzinie: rodzica(ów) i dziecka(ci). Można w tych relacjach wskazać na występującą tutaj współzależność podmiotową, ponieważ decyzje i zachowania rodzica wpływają na dziecko, natomiast aktywność dziecka decyduje także o zachowaniu rodzica.

Prof. dr hab. BOŻENA MATYJAS – Zakład Pedagogiki Społecznej, Instytut Pedagogiki, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach; adres do korespondencji: ul. Żeromskiego 5, 25-369 Kielce; e-mail: bozena.matyjas@ujk.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8266-7516>.

Rodzicielstwo w ujęciu Anny Błasiak (2017, s. 31) to obszar aktywności człowieka, oznaczający pełnienie roli matki lub ojca, obejmujący całokształt zachowań podejmowanych w relacji z dzieckiem. Podkreśla ona także, że rodzicielstwo to zadanie całożyciowe. Podobne stanowisko prezentuje także Danuta Opozda (2017, s. 22), która dodaje, że rodzicielstwo dzieje się w określonym czasie. W takim ujęciu akcentuje środowiskowy, społeczno-kulturowy i historyczny kontekst rodzicielstwa.

W literaturze przedmiotu podkreśla się złożoność i wieloaspektowość współczesnego rodzicielstwa wskazując na jego wymiar biologiczny, psychiczny i społeczny. Pedagogika skupia się przede wszystkim na rodzicielstwie w aspekcie społecznym, w tym wychowawczym. Podkreśla się tutaj role, jakie pełnią matka i ojciec w odniesieniu do dziecka, w jego wychowaniu i rozwoju. Rodzicielstwu zawsze przypisywane są określone zadania, w tym oczywiście wychowanie potomstwa. Wielu badaczy podkreśla obecnie model rodzicielstwa opartego na bliskości, które jest optymalne dla rozwoju i wychowania dziecka (Brągiel, Matyjas i Segiet, 2021, s. 123). Rodzicielstwo bliskości oznacza opiekę, naturalność, bliskość, zaspokojenie potrzeb, co jest kluczowe w procesie wychowania dziecka zwłaszcza w jego pierwszych okresach ontogenezy.

RODZICIELSTWO – POJĘCIE, RODZAJE, ATRYBUTY

Rodzicielstwo określane jest potocznie jako bycie rodzicem i wypełnianie przez niego roli macierzyńskiej i ojcowskiej. Jest to bycie matką lub ojcem oraz związane z tym przeżycia, obowiązki i przywileje. W literaturze przedmiotu odnajdujemy wiele definicji pojęcia „rodzicielstwo”. Przytoczę najczęściej wykorzystywane w pedagogice. Anna Błasiak „bycie rodzicem” określa jako proces rozwijania i wykorzystywania wiedzy oraz określonych umiejętności do zaplanowania, powołania do życia, urodzenia wychowania i/lub opieki nad dzieckiem. Ta perspektywa wskazuje, że bycie rodzicem, pełnienie roli rodzicielskiej dotyczy osoby dorosłej, która ma zobowiązania rozwojowe i opiekuńczo-wychowawcze wobec dziecka (Błasiak, 2017). Barbara Kromolicka (2012, s. 41) określa rodzicielstwo jako „stałe toczący się proces przemian, którego początków należy szukać w cyklach życia rodzinnego, poczynając od dzieciństwa, przez kształtowanie się cech osobowościowych zachowań i poglądów rodzica do przyjęcia określonej postawy rodzicielskiej oraz stylu wychowawczego. Inna autorka – Lucyna Bakiera (2013) –

ujmuje rodzicielstwo przede wszystkim jako relację, interakcję rodzic–dziecko, która determinuje warunki życia i rozwoju najmłodszego pokolenia, ale nie tylko. Wynika to z tego, że rodzicielstwo jest także jedną z najważniejszych aktywności ludzi dorosłych, która wiąże się z rozwojem osobowości rodzica, z zadaniem rozwojowym. Rodzicielstwo jest wieloaspektowym obszarem aktywności, w którym rodzice muszą podejmować różne decyzje i działania, rozwiązywać konflikty i sytuacje trudne, łączyć podejmowane role społeczne, wzajemnie współdziałając itp. Na koniec chciałabym przedstawić definicję rodzicielstwa, która stanowi podsumowanie przytoczonych powyżej rozważań: rodzicielstwo „to obszar aktywności człowieka oznaczający pełnienie roli matki lub ojca, które obejmuje całokształt zachowań podejmowanych w relacji z dzieckiem. Forma realizowania roli rodzica jest funkcją oczekiwań społecznych, formułowanych pod jego adresem oraz sposobu rozumienia tych oczekiwań przez rodzica. Społeczna rola rodzica nie jest przyjmowana biernie, ale tworzona-kreowana [...]” (Szymanik-Kostrzewska, 2016, s. 9-10).

Należy podkreślić, że rodzicielstwo kojarzone jest z takimi terminami jak rodzic czy pełnienie roli rodzicielskiej. Określenie rodzic opisuje osobę, która opiekuje się dzieckiem i je wychowuje. Najczęściej zakłada się tutaj istnienie biologicznego związku matki i ojca z dzieckiem. „Rodzice to naturalni i prawni opiekunowie własnych dzieci do czasu osiągnięcia przez nie pełnoletności” (Okoń, 1981, s. 261). Pełnienie roli rodzicielskiej to funkcjonowanie rodzica – matki, ojca – jako osoby, która uczestniczy w rozwoju i wychowaniu dziecka. Rodzicielstwo należy do dosyć powszechnej roli w dorosłym życiu człowieka. Określa się najczęściej „jako zgeneralizowany zbiór oczekiwań, wymagań i przepisów dotyczących tego, jak ma się zachować jednostka zajmująca określoną pozycję społeczną”, która uwzględnia kontekst kulturowy, społeczny i historyczny (Brażel i in., 2021, s. 85). Wypełnianie roli rodzicielskiej, według Anny Żurek (2016, s. 18), ma charakter strukturalny (narzucone nakazy roli) oraz jednostkowy (własna, autonomiczna koncepcja roli). Te dwie płaszczyzny determinują pełnienie roli macierzyńskiej i ojcowskiej.

W literaturze zachodniej można wyróżnić dwa terminy odnoszące się do pełnienia roli rodzicielskiej – *parenting* i *parenthood* (Kwak, 2008, s. 19). *Parenting* oznacza bycie rodzicem, realizację zadań, wykonywanie czynności nastawionych na stworzenie i zapewnienie dziecku szans na przetrwanie oraz umożliwienie mu rozwoju. Pochodzi od łacińskiego słowa *parere*, które oznacza – wydać na świat, rozwijać, wychowywać. Natomiast *parenthood* to stan

rodzicielski w sensie posiadania dzieci, może oznaczać także stan, w którym ktoś stał się rodzicem także przez przypadek, w sposób nie dobrowolny.

Rodzicielstwo określane jest w literaturze jako proces, wskazuje się na jego całościowy charakter. Danuta Opozda (2017, s. 22) stwierdza, że „rodzicielstwo jest zawsze procesem całościowym, który może być bardzo różnie realizowany. To proces rozciągnięty w czasie, wymagający przekształceń ze względu na zmiany rozwojowe dokonujące się w rodzicu z racji kolejnych lat życia i zmiany dokonujące się w dziecku w kolejnych okresach ontogenezy wyznaczone „zegarem biologicznym” i „zegarem społecznym”. Rodzicielstwo traktowane jest jako złożony proces, ponieważ wynika on z „wielopoziomowych odniesień – jednoczesnego doświadczania siebie, dziecka oraz innych osób w relacji z nim” (Bakiera, 2013, s. 56-57). Jego wypełnianie jest zależne przede wszystkim od trzech źródeł, które tworzą układ wzajemnych zależności. Wśród nich znajdują się: cechy rodziców (np. przebieg ich własnego rozwoju, doświadczenia wyniesione z domu pochodzenia, doświadczenia życiowe, osobowość, dojrzałość, zdrowie psychiczne i fizyczne, relacje małżeńskie), cechy dziecka (np. temperament, możliwości rozwojowe, stan zdrowia, sposoby reagowania, płeć) i kontekst społeczny (np. społeczna sieć powiązań – inni członkowie rodziny, przyjaciele, sąsiedzi, różnego typu instytucje i organizacje oraz zmiany cywilizacyjne) (Kwak, 2008; Bakiera, 2013). Nakładanie się tych trzech wymiarów sprawia, że w aktywności rodziców zestawiany jest potencjał i dążenia każdej z osób, co sprzyja powstawaniu konfliktów czy rodzi ryzyko wewnętrznych napięć. Podobne stanowisko formułuje także Andrzej Ładyżyński (2014, s. 33), który podkreśla, że rodzicielstwo to trudny proces, nie zawsze dający satysfakcję, ponieważ nie wszystkie założone w nim cele zostają osiągnięte.

W literaturze przedmiotu wymieniane są różne rodzaje rodzicielstwa formułowane w odniesieniu do zastosowanego przez danego autora kryterium. Chciałabym przytoczyć klasyfikację odwołującą się do kryterium określonego jako trwałość relacji rodziców, rodzica z dzieckiem, dziećmi. Trwałość relacji, jak dowodzi Daniel Jabłoński i Lech Ostasz (2001, s. 111-120), wskazuje na to, czy jest to stały rodzic, np. społeczny lub pomocniczy, czy tylko chwilowy, okresowy. Wymienieni autorzy wyróżniają rodzicielstwo genetyczne, biologiczne, społeczne, ceremonialne, pomocnicze. Każde z nich posiada nieco inny zakres znaczeniowy. Rodzicielstwo biologiczne ma szersze znaczenie niż rodzicielstwo genetyczne, które zakłada genetyczny związek między dzieckiem a rodzicem. O rodzicielstwie genetycznym mówimy np. w sytuacji gdy płód będzie się rozwijał u kobiety niebędącej dawczynią genów (matka

genetyczna i matka „ciążowa”, która nie przekazuje swoich genów). Wyróżnieni autorzy postulują konieczność odróżniania matki genetycznej od biologicznej, gdyż ten drugi termin wychodzi poza genetyczne procesy i włącza inne działania, np. realizowanie karmienia, a także pozostawanie w relacji z dzieckiem. Rodzic biologiczny jest jednocześnie rodzicem biospołecznym, ponieważ rodzicielstwo musi być związane z istnieniem więzi i wprowadzaniem dziecka w role społeczne. W rodzicielstwie społecznym występuje powiązanie biologiczne. Rodzicielstwo społeczne wiąże się najczęściej z wejściem w związek z partnerem, który ma już własne dziecko. Rodzic społeczny to rodzic zastępczy, przybrany lub adoptujący. Rodzicielstwo może też mieć charakter ceremonialny – wynika wtedy z przejęcia opieki nad dzieckiem na podstawie rytuału. Najbardziej znanym przykładem może być chrzest dziecka i wynikające z niego rodzicielstwo – ojciec/matka chrzestna. Rodzic ceremonialny może stać się w przyszłości rodzicem społecznym, gdy rodzice biologiczni z jakiegoś powodu nie będą mogli realizować swojej roli rodzicielskiej (Jabłoński i Ostasz, 2001, s. 120). Natomiast pomocniczy charakter i rodzaj rodzicielstwa pozwala na rozłożenie zadań rodzicielskich na osoby spoza rodziny. Tą rolę może pełnić praktycznie każdy, kto w danej chwili znajdzie się obok dziecka i podejmie próbę wypełnienia jednej z funkcji rodzicielskich.

Reasumując: rodzicielstwo biologiczne może być dla rodziców wysoce satysfakcjonujące z racji przekazywania własnych genów; jest ono także akceptowane społecznie. Rodzicielstwo społeczne przynosi rodzicom przyjemność z przekazywania własnych wartości i z bycia opiekunem. Z kolei rodzicielstwo ceremonialne łączy się z mocnym przekazem norm i wartości głównie w czasie trwania rytuału, później wyraźnie słabnie i zanika. Te dwie formy rodzicielstwa – społeczne i ceremonialne – są wyraźnie poddawane wartościowaniu kulturowemu. Z kolei rodzicielstwo pomocnicze daje przyjemność z nagłego działania – pomaga w nagłej potrzebie, pozwala na sprawdzenie swoich możliwości w sferze rodzicielskiej aktywności. Z racji swojej tymczasowości znajduje akceptację społeczną (Jabłoński i Ostasz, 2001, s. 122-123, 145).

Na koniec tej części rozważań chciałabym opisać atrybuty, które przypisywane są rodzicielstwu. Wśród podstawowych atrybutów rodzicielstwa wymieniamy się fakt stania się rodzicem, który – jak już zaznaczono – trwa do końca życia, nawet jeśli dany rodzic nie podejmie się tej funkcji. W literaturze przedmiotu wskazuje się także na procesualność i nieodwracalność faktu bycia rodzicem oraz na ciągłość i permanentność tego zjawiska (Brażel, 2012).

Rodzicielstwo zatem to proces całościowy, nieodwracalny – gdy ktoś raz zostanie rodzicem jest nim na zawsze. Permanentność rodzicielstwa oznacza pewną jego stałość, ciągłość i nieprzerwane trwanie, powtarzalność postaw oraz zachowań. Jak dowodzi Andrzej Ładyżyński (2014, s. 29) „Rodzice, wchodząc w rolę, już jej nie opuszczają. Pełnią ją w zasadzie – w naturalnym przebiegu rodzicielstwa – od początku aż do późnej dorosłości swego dziecka”. Bycie mamą lub tatą to zadanie realizowane każdego dnia i nocy. To zapewnienie dziecku opieki, realizacja jego potrzeb, wychowanie, edukacja, a więc stwarzanie optymalnych warunków do jego integralnego rozwoju.

Do wymienionych powyżej atrybutów rodzicielstwa, tj. procesualności (dynamicznego procesu), nieodwracalności, ciągłości oraz permanentności Danuta Opozda (2017) dodała jeszcze jeden, który wynika z tego, iż rodzicielstwo to realizacja roli społecznej, wieloaspektowy układ więzi pomiędzy dorosłymi i dzieckiem, który jest wpisany w rodzinę i strukturę relacji wewnętrznych. Stałym atrybutem jest zatem to, że rodzicielstwo wyraża się w szczególnej relacji rodzic–dziecko. Relacja ta ulega w naturalny sposób przekształceniom wynikającym z rozwoju dziecka i dorosłego.

Listę atrybutów rodzicielstwa należy poszerzyć także o takie jego właściwości jak: generatywność, zaangażowanie, współzależność emocjonalna, bliskość, obecność, odpowiedzialność, relacyjność i zachowanie ról społecznych oraz emocjonalność i wsparcie (Opozda, 2017). W literaturze przedmiotu można znaleźć twierdzenie, że jednym z atrybutów rodzicielstwa jest także władza rodzicielska, którą Andrzej Ładyżyński (2014) określa jako możliwość i konieczność podejmowania decyzji w imieniu dziecka z racji dbania o jego dobro. Władza ta może być uwarunkowana decyzją sądu. Sąd może ograniczyć lub pozbawić rodziców władzy rodzicielskiej w sytuacji, gdy dobro dziecka lub/i jego zdrowie i życie jest zagrożone. W Polsce władzę rodzicielską regulują przede wszystkim przepisy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (*Kodeks*, 2023 art. 92-112). A zatem władza rodzicielska jest sprawowana w interesie dziecka, jest sytuacją ochraniającą je i umożliwiającą dbanie o jego rozwój.

Podsumowując rozważania dotyczące atrybutów rodzicielstwa chciałabym odwołać się do Józefy Brągiel (Brągiel i in. 2021, s. 68-70), która wskazuje na najważniejsze z nich:

- nieodwracalność roli rodzicielskiej (urodzenie dziecka powoduje, że jest się rodzicem od tego momentu do końca życia),
- permanentność (rodzicem jest się przez cały czas bez przerwy, nawet wówczas gdy dziecko, dzieci się usamodzielniają),

– procesualność (działania podejmowane przez rodziców mają swoją dynamikę, ale przebiegają według określonego wzorca, który jest wewnętrznie spójny i stale dostosowywany do postępu zmian, jakie uzewnętrznia w swoim rozwoju dziecko),

– odpowiedzialność (jej istotą jest świadomość wychowawcza, przewidywanie, refleksyjność, poczucie podmiotowości dziecka, dokonywanie wyborów, przewidywanie skutków podejmowanych działań oraz antycypowanie efektów działań dziecka),

– bezinteresowność (nastawienie na zaspokajanie potrzeb dziecka, zwłaszcza emocjonalnych, rodzice uznają dziecko jako wartość).

Należy podkreślić, że wymienione atrybuty należy określić jako stałe, niezależnie od tego jak rodzicielstwo jest wyrażane i realizowane w codzienności życia. Wiązą się z zadaniem zapewnienia przez rodziców opieki, wychowania dziecka i jego kształcenia, a więc stworzenia mu optymalnych, adekwatnych i możliwych warunków do rozwoju (Opozda, 2017, s. 21).

CZYNNIKI DETERMINUJĄCE RODZICIELSTWO

Na rodzicielstwo rozpatrywane jako pełnienie roli macierzyńskiej i roli ojcowskiej wpłynęło wiele czynników powiązanych z przemianami w skali światowej, w tym także w Polsce. Zmianie podlegały standardy rodzicielstwa, które wyznaczały wzory kulturowe i system wartości obowiązujące w danym czasie, a także sytuacja życiowa jednostki i jej cechy osobowe. Przeobrażenia rodzicielstwa w ostatnich trzech dekadach¹ wynikają ze zmian zachodzących w rodzinie, które związane były z następującym na świecie i w Polsce procesem globalizacji powiązanych z przemianami społeczno-kulturowymi i ekonomicznymi. Wkroczyły one także w obszar funkcjonowania rodziny, rodzicielstwa. Nastąpiło nowe definiowanie rodziny i rodzicielstwa, w tym pełnienia ról rodzicielskich. Anna Błasiak (2019, s. 30), powołując się na opinie wielu naukowców zajmujących się rodziną i rodzicielstwem, wskazuje, że rodzicielstwo ulega przemianom społeczno-kulturowym pod wpływem procesów modernizacyjnych i indywidualizacyjnych.

Współczesne rodzicielstwo kształtuje wiele różnorodnych czynników, możemy je podzielić na dwie grupy tj. czynniki makro- i mikrospołeczne. Mówiąc

¹ W artykule nie przedstawiono przemiany ról w ujęciu historycznym, skupiono się na współczesnym ujmowaniu rodzicielstwa.

o skali makro mamy na myśli zmiany w perspektywie społeczno-kulturowej, ekonomicznej i technologicznej oraz zmiany w przekształcaniu modelu życia rodzinnego i osobistego, natomiast przemiany w skali mikro, czyli wewnątrz rodziny, to m.in. demokratyzacja rodziny i egalitaryzacja małżeństwa, humanizacja stosunków rodzinnych i upowszechnianie się podmiotowości dziecka.

Wypełnianie roli rodzicielskiej, tj. macierzyńskiej i ojcowskiej jest determinowane takimi czynnikami makro jak: transformacja ustrojowa, wolnorynkowa, globalizacja, w tym cyfrowa, informacyjna. Jeśli chodzi o Polskę, ważnym czynnikiem, który rozpoczął przemianę rodziny, rodzicielstwa, były zmiany ustrojowe po 1989 roku. Przyczyniły się one do głębokiej przebudowy w strukturze społecznej, kulturowej, zawodowej (zwłaszcza kobiet) (Jędrzejko, 2010, s. 29-30). Polska transformacja ustrojowa, która nastąpiła po 1989 roku spowodowała upadek całego systemu, czego następstwem były nie tylko zmiany polityczno-ekonomiczne, lecz także społeczno-kulturowe. Wymienione konteksty w sposób bezpośredni lub/i pośredni kształtowały i nadal kształtują losy poszczególnych jednostek i ich rodzin. Czynniki ekonomiczne, z którymi wiąże się praca zawodowa, w dużej mierze określają jakość egzystencji rodziny i standard jej życia.

Ważnym elementem współczesnych zmian zachodzących w rodzinie, decydującym o rodzicielstwie, jest praca zawodowa kobiet, która stała się faktem, jej podstawową właściwością oraz stałą tendencją (Błasiak i Dybowska, 2012). W budżecie rodzinnym praca zawodowa kobiet odgrywa ważną rolę, ponieważ kobiety dokładają się finansowo do funkcjonowania rodziny. Samodzielność ekonomiczna kobiet ma duży wpływ na życie małżeńsko-rodzinne. Mąż – ojciec przestał być „głową” rodziny, a pracująca żona – matka stała się pełnoprawną i niezależną partnerką męża we wszystkich sferach życia małżeńsko-rodzinnego.

Aktywność zawodowa rodziców określa funkcjonowanie rodziny, wypełnianie przez matkę i ojca ról rodzinnych. Oprócz cech pozytywnych, takich jak niezależność ekonomiczna danej osoby, rozwój kariery zawodowej, prestiż społeczny czy status materialny rodziny, może przynosić także skutki negatywne w pełnieniu roli rodzica, tj. brak czasu dla dziecka i rodziny, sytuacje stresowe dla rodziców (głównie matek) wynikające z zaangażowania w pracę zawodową, które tym samym ogranicza czas poświęcony wychowaniu dziecka. Dla pedagogiki ważne są skutki negatywne, ponieważ mogą one zaburzać proces socjalizacji i wychowania dziecka. Dominacja i nadmiar pracy zawodowej rodziców to ważne doświadczenie współczesnego dziecka. Jego następstwem jest często zmniejszenie kontaktów rodziców z dziećmi,

osłabienie więzi rodzinnej, rodzice posiadają mniejszą wiedzę o dzieciach i ich potrzebach (Błasiak, 2019, s. 37).

Do czynników makrospołecznych determinujących rodzicielstwo należy także zaliczyć globalizację, która powoduje przemiany struktury społecznej, rozwój nowych technologii i dominację mass mediów. Zmiany te mają przeważnie charakter pozytywny, korzystny dla rodziny i jej członków, ale mogą mieć także charakter negatywny, zagrażający strukturze rodziny, jej codziennemu funkcjonowaniu oraz dokonującym się w jej przestrzeni procesom socjalizacji i wychowania. Jak dowodzi Michał Balicki (2013) globalne wzorce wpływają na kształt życia, sposób sprawowania władzy i jej kontroli, styl życia i edukacji, jak również na okoliczności życia rodziny oraz wychowania w rodzinie, związanego z wypełnianiem przez rodziców ról rodzicielskich. Globalizacja rozpatrywana w skali makro oznacza proces homogenizacji świata, gdzie zacierają się różnice i upodobniają się do siebie poszczególne regiony pod względem kulturowym, technologicznym i informatycznym (Matyjas, 2012, s. 108-109). Zjawisko i konsekwencje globalizacji wpływają na przemiany w wypełnianiu ról rodzicielskich: matki i ojca. Procesy globalizacyjne wiążą się z ukształtowaniem nowej fazy w rozwoju społecznym, czyli fazy indywidualizmu, gdzie w centrum znalazła się jednostka ze swoimi potrzebami i przeżyciami. Indywidualizm „oddziałuje na sposób i rytm codziennego życia, zmieniając tradycyjne poglądy, zachowania i wartości związane ze sferą życia rodzinnego” (Błendowska, 2015, s. 131). Powoduje on, że wzrasta afirmacja niezależności i wolności człowieka, co znajduje odzwierciedlenie w bliskich relacjach rodzinnych. Ulrich Beck (2004) wskazuje, że postępujący indywidualizm znajduje swoje odzwierciedlenie w rolach rodzicielskich, ponieważ zmieniają się także wzory ról męskich i kobiecych. Przy czym, jak zaznacza, afirmacja niezależności i wolności może prowadzić też do rezygnacji z ról rodzicielskich, jak również ich odraczania – decyzja prokreacyjna, lęk przed rodzicielstwem.

Na globalizację mają wpływ media, które w dużym stopniu wyznaczają i kształtują przestrzeń życia współczesnego człowieka, rodziny oraz realizację ról rodzinnych. Nowe media stały się integralną częścią świata i zadomowiły się w rodzinie (Błasiak, 2019, s. 46-47). Intensywnie wkroczyły w codzienność i czas świąteczny rodziny oraz jej członków, zmieniając sposób i zakres realizowanych przez nią zadań i pełnionych ról rodzinnych. Świat kreowany w mediach jest odmienny od rzeczywistego, ponieważ jest odrealniony, uporzorowany i konkurencyjny do realnie istniejącego (Izdebska, 2005), przez co wprowadza często chaos aksjologiczny. Nowe media, w tym Internet, to istotne

narzędzie komunikacyjne. Stanowi on znaczący obszar wymiany myśli, informacji i doświadczeń współczesnych rodziców. „Dotyczy to blogów (np. tatablog.pl) prowadzonych przez rodziców, którzy dzielą się swoimi przemyśleniami, opisują swoje codzienne czynności związane z rodzicielstwem, komentują różne wydarzenia dotyczące rodzicielstwa, a także portali społecznościowych, gdzie spotykają się rodzice oraz portali mających poradnikowy charakter, prowadzonych przez ekspertów czy specjalistów w danej dziedzinie (Błasiak, 2019, s. 51-52). Korzystanie przez rodziców z Internetu, portali społecznościowych, wpływa na sposób realizacji ról matki i ojca w rodzinie, ponieważ dostarcza wiedzy (często popartej doświadczeniem osób tworzących dany blog, poradnik, klub dyskusyjny) dotyczącej wielu aspektów i wymiarów funkcjonowania w roli rodzicielskiej. Rodzice często korzystają z tego typu zdobywania informacji. Można stwierdzić, że wiedza współczesnych matek i ojców na temat ról rodzicielskich łączy się z ich aktywnością w Internecie, gdzie poszukują z jednej strony informacji, a z drugiej wsparcia od innych internautów.

Na przemianę ról rodzicielskich wpływa także taki czynnik makrospołeczny, jakim jest konsumpcjonizm, który wg Wioletty Danilewicz (2005, s. 196), może stać się substytutem więzi rodzinnych, formą kompensowania problemów rodzinnych czy szkolnych. Dzieje się tak zwłaszcza wtedy, gdy w domu rodzinnym brakuje obecności najbliższych. Zdarza się także, że rodzice nie mając czasu dla dzieci, zaspokajają ich potrzeby poprzez kupowanie lub przyzwalanie na kupno różnorodnych artykułów. Cierpiący na brak czasu, z uwagi na liczne obowiązki rodzicielskie w ciągu tygodnia, współczesny zapracowany rodzic spędza czas z dziećmi pomiędzy półkami sklepowymi. Godzi konieczność (zakupy na następny tydzień) z przyjemnością konsumpcji. W literaturze przedmiotu używa się do opisu pewnych procesów obecnych w społeczeństwie konsumpcyjnym związanych z pełnieniem roli rodzica takich terminów jak: „skomercjalizowane rodzicielstwo”, „komercjalizacja” rodzicielstwa (Jasielska i Maksymiuk, 2011). Skomercjalizowane rodzicielstwo odnosi się do zjawiska nadawania wartości rynkowej posiadaniu dziecka oraz definiowania roli matki i ojca w kategorii konsumentów określonych dóbr związanych z pełnieniem roli rodzica. Towarzyszy temu zjawisku traktowanie dziecka w kategoriach inwestycji, która wiąże się z ponoszeniem kosztów. W tej perspektywie rodzicielstwo jest ujmowane jako projekt biograficzny, którego sukces uzależniony jest od nakładów finansowych poniesionych przez rodziców.

Do czynników determinujących współczesne rodzicielstwo, oprócz czynników makrospołecznych, należy zaliczyć także czynniki mikrospołeczne, wśród nich m.in. demokratyzację życia w rodzinie. W literaturze przedmiotu znajdują się doniesienia dotyczące ról rodzinnych, w tym ról małżeńskich, rodzinnych, macierzyńskich czy ojcowskich, których realizacja uległa przemianom (Kosowska, 2016). Stosunki małżeńskie straciły charakter zależności i podporządkowania, a nabrały cech równości. Zmienił się także charakter ról małżeńskich. Wiąż małżeńska uległa odformalizowaniu. Coraz częściej opiera się na wartościach osobowych, a nie jak dotąd na zależnościach funkcjonalnych (Płeczkan, 2012, s. 138-139). Demokratyzacja życia rodzinnego wynika z demokratyzacji życia publicznego, społecznego, która zaczęła się w Polsce po 1989 roku. Przejawia się w potrzebie równości, niezależności i autonomii związku, partnerskim podziale obowiązków domowych i rodzinnych, możliwości rozwoju i samorealizacji, negocjowania ról rodzinnych (Gębuś, 2011). Według Mateusza M. Mazurka (2016), demokratyczny model życia rodzinnego najlepiej zabezpiecza podmiotowość i prawa członków rodziny, w tym szczególnie dzieci. Ponadto demokratyczna rodzina sprzyja też wychowaniu do współtworzenia demokracji na różnych płaszczyznach życia, także i w społeczeństwie. Proces demokratyzacji stosunków wewnątrzrodzinnych, będący skutkiem egalitaryzmu, indywidualizmu i autonomii jako wartości dominujących w życiu społecznym, charakterystyczny dla współczesności zaznacza się przede wszystkim na płaszczyznach podejmowanych decyzji, które są wspólne, wyboru kariery zawodowej czy aktywności w sferze publicznej, pozarodzinnej oraz równości w stosunkach małżeńskich (Błasiak, 2019, s. 67). Zjawiska te wiążą się z osłabieniem formalnych więzi o hierarchicznym i sztywnym charakterze, ale równocześnie widoczny jest wzrost znaczenia więzi emocjonalnej między partnerami. Dlatego też miłość i przyjaźń decydują o jakości życia rodzinnego i poczuciu sukcesu w tym zakresie.

Do innych czynników mikrospołecznych określających współczesne rodzicielstwo należy zaliczyć także: egalitaryzację małżeństwa, humanizację stosunków rodzinnych oraz upowszechnianie się podmiotowości dziecka. Egalitaryzm występujący między małżonkami przejawia się w ich równości pod względem ekonomicznym (praca zawodowa matki i ojca), społecznym, rodzinnym. Można tutaj mówić o wspólnym (równym) współdziałaniu matki i ojca dla dobra rodziny, o ich wzajemnej pomocy (np. w czasie choroby) czy wzajemnym wobec siebie szacunku. Humanizacja stosunków rodzinnych odnosi się do wzajemnego traktowania siebie jako autonomicznych wartości, którym przypisana jest godność człowieka – dotyczy to rodziców i dzieci. Mówiąc

o humanizacji stosunków rodzinnych należy wymienić troskę o wzajemne potrzeby, szczęście, swobodny rozwój w środowisku rodzinnym. Natomiast trzeci z wymienionych czynników determinujących rodzicielstwo to upowszechnianie się podmiotowości dziecka. Dziecko traktowane jest w pedagogice jako podmiot, który ma prawo do własnego zdania, uznawana jest jego godność i autonomia. Uwzględniając możliwości jego wieku, razem z nim współtworzone są zasady, które powinny być konsekwentnie przestrzegane (Błasiak, 2019, s. 71). Koncepcja wychowania dziecka oparta jest w rodzinie na dialogu i współdziałaniu.

Reasumując, na kształtowanie się współczesnego rodzicielstwa ma wpływ wiele czynników. Są to czynniki o skali makro – zewnątrzrodzinnej i mikro – wewnątrzrodzinnej. Są one blisko ze sobą związane. Czynniki w skali makro stanowią źródło przemian i wypełniania roli macierzyńskiej i ojcowskiej w skali mikro. Opisane powyżej czynniki dowodzą, że współczesne macierzyństwo stało się jedną z ról, które kobieta może wybierać, a decyzje prokreacyjne stają się jej osobistym wyborem. Współczesne kobiety – matki pracują najczęściej poza domem i łączą role rodzinne oraz zawodowe, nie rezygnując z własnego rozwoju. Natomiast współczesne ojcostwo, choć zasadniczo się zmienia, ściera się w pewnym stopniu z dość powszechnym obrazem ojca tradycyjnego. Obecnie jest współtworzony wzór nowego, zaangażowanego ojca, oparty na równości realizacji zadań rodzicielskich z matką. Jego pełne wcielenie w życie jest jednak ciągle wyzwaniem do zrealizowania, ponieważ w praktyce obserwuje się wiele modeli ojcostwa.

RODZICIELSTWO JAKO PROCES WSPÓLNEGO ROZWOJU RODZICÓW I DZIECI

Współczesne rodzicielstwo opisywane jest w pedagogice nie tylko jako oddziaływanie rodziców na rozwój dziecka i jego pozytywne lub negatywne skutki w dorosłości, ale ujmowane jest rozwojowo, relacyjnie w układzie rodzic–dziecko. Lucyna Bakiera (2008, s. 25-37) akcentuje tę dwukierunkowość oddziaływań, które wpływają na rozwój zarówno rodzica, jak i dziecka. Te dwa podmioty, będąc jednakowo ważne, uczą się wzajemnie od siebie. Dziecko umacnia swoją pozycję, a rodzic, poprzez podmiotowe traktowanie dziecka, odnawia swoją podmiotowość. Dziecko w rodzinie ma wpływ na rozwój swoich rodziców. Andrzej Ładyżyński (2012, s. 275) wskazuje, że „rodzicielstwo stanowi relację obustronną. Rodzice oddziałują na dziecko,

pozostając jednocześnie pod jego wpływem. Wprowadzają dziecko w świat i dorosłość, osiągają zarazem osobisty rozwój”. Dziecko ma wpływ na wzbogacenie osobowości ojca i matki, uczy ich miłości, motywuje rodziców do pracy nad sobą. Rodzice niezależnie od wieku rozwijają się wraz z dzieckiem.

W literaturze przedmiotu wskazuje się na rozwojowy charakter rodzicielstwa, na stojące przed rodzicami zadania rozwojowe powiązane z ontogenezą dziecka. Określa się ten proces jako trajektorię życia rodziny (charakterystykę życia rodziny przebiegającą wg uporządkowanego cyklu – etapów rozwoju rodziny) (Brągiel i in., 2021, s. 74-75). Cykl życia rodziny jest przedstawiany „jako sekwencja faz: od utworzenia rodziny przez dwie osoby (kobietę i mężczyznę) aż do śmierci co najmniej jednego z nich lub rozpadu rodziny (w wyniku rozstania, rozwodu)” (Liberska, 2014, s. 223). Układ etapów rodziny jest wyznaczany ważnymi wydarzeniami rozpoczynającymi daną fazę życia rodziny i pozwala na charakterystykę specyfiki oddziaływań rodzicielskich w danej fazie, mającej swe ramy czasowe w powiązaniu z rozwojem dziecka. Naukowcy wyróżniają zbliżone klasyfikacje rozwoju faz rodzicielstwa. Najczęściej wymieniane są takie fazy jak (Brągiel i in., 2021, s. 77-83):

- faza małżeńska pierwotna,
- faza rodzicielska z małym dzieckiem,
- faza rodzicielska szkolnego okresu dziecka,
- faza rodzicielska z dorastającym dzieckiem,
- faza rodzicielska z usamodzielniającym się dzieckiem,
- faza małżeńska wtórna.

Wyróżnione stadia/fazy mają charakter rozwojowy. Są one wyznaczone przez ważne wydarzenia w życiu pary, dominujące role i zadania rozwojowe.

Oczywiste jest to, że rodzicielstwo to nie tylko zestaw zadań i obowiązków, trudności i radości, lecz także źródło zmian, jakie dokonują się w samych rodzicach. Należy tutaj podkreślić szczególnie fakt pierwszego rodzicielstwa, ponieważ urodzenie pierwszego dziecka dla młodych dorosłych jest wyjątkową sytuacją życiową, zupełnie nowym doświadczeniem, przynoszącym im nieznaną dotąd stany emocjonalne. Pojawia się też u nich większa odpowiedzialność za realizację życia. Zmianie ulega organizacja życia w rodzinie oraz relacje między małżonkami. Mieczysław Płopa (2011, s. 30) dowodzi, że po urodzeniu dziecka zostaje ograniczona ilość spędzanej wspólnie czasu, zmniejsza się nawet liczba wykonywanych wspólnie czynności dających parze zadowolenie. Niemal zawsze w ten wspólny czas wolny włączone jest dziecko – z uwagą skierowaną na jego bezpieczeństwo. Rodzicielstwo daje także rodzicom dziecka możliwość zaspokajania ich własnych potrzeb –

aktywności, uznania bycia matką/ojcem, przekazywania własnych doświadczeń, wartości, wiedzy, osiągnięć. Bycie rodzicem wymusza nowe, efektywne gospodarowanie czasem oraz planowanie działań.

Rodzicielstwo realizowane w danym cyklu rozwoju rodziny jest stałym ciągiem działań rodziców ukierunkowanych na zaspokojenie zmieniających się potrzeb dziecka w procesie wychowania. W każdej fazie rozwoju dziecka podejmowane są inne zadania rozwojowe, wychowawcze czy socjalizacyjne. Wynika to z procesu wzrastania dziecka, jego dojrzewania. Realizacja zadań wychowawczych motywuje rodziców zarówno do wywiązywania się z zadań rodzicielskich, jak i do wprowadzania na bieżąco zmian w postępowaniu z dzieckiem. Rodzice oddziałując na dziecko w ramach procesu socjalizacji sami podlegają temu procesowi. Stają się bardziej wrażliwi na potrzeby innych osób, zauważają zdarzenia, zachowania, na które gdyby nie mieli dziecka, nie zwróciliby uwagi (Kwak, 2017, s. 39).

Charakterystyczną cechą budowanej relacji rodzic–dziecko jest dominacja rodziców oraz związek zależnościowy. Od samego początku jest to relacja obustronnych wpływów: rodziców na dziecko i dziecka na rodziców, na ich zachowanie i rozwój. Rodzice uczą się własnego dziecka, odczytywania wysyłanych przez niego sygnałów i reagowania na nie, rozpoznawania potrzeb dziecka i ich zaspokajania. Uczą się także dostrzegania zmian rozwojowych dziecka i odpowiadania na nie stymulująco. Każda faza rodziny wiąże się bowiem z koniecznością wprowadzania przez rodziców zmian w ich relacji z dzieckiem, zmian, których źródeł należy szukać w dziecku jako partnerze relacji i w jego rozwoju. Z tego punktu widzenia każda faza realizacji rodzicielstwa zmusza rodziców do aktywności, do poszukiwań, do podejmowania wysiłku wprowadzania zmian i to we właściwym momencie (Kwak, 2017, s. 44).

Rodzicielstwo w ujęciu pedagogicznym należy rozpatrywać w perspektywie procesu wychowania dziecka, zaspokajania jego potrzeb rozwojowych. Wyróżnia się tutaj trzy podstawowe zadania realizowane w trakcie wypełniania roli rodzicielskiej. Należą do nich:

- zapewnienie dziecku przeżycia,
- zabezpieczenie finansowe,
- umożliwienie samorealizacji (Kwak, 2008, s. 27).

Wyróżnione zadania muszą być realizowane hierarchicznie, co oznacza, iż dopiero po zaspokojeniu bardziej podstawowych potrzeb rodzice mogą skupiać się na kolejnych.

Należy podkreślić, że realizacja roli rodzicielskiej ukierunkowana jest na dobro dziecka, na zaspokojenie jego potrzeb w każdej sferze rozwojowej,

tj. biologicznej/fizycznej, poznawczej, psychicznej/emocjonalnej, społeczno-kulturalnej. Rodzice powinni dbać o integralny rozwój i wychowanie dziecka, które uwzględnia wymienione sfery. Pisze o tym m.in Anna Kwak (2008, s. 24-26), która łączy proces wychowania dziecka ze sprawowaną przez rodziców opieką nad nim (zaspokajaniem potrzeb rozwojowych we wszystkich sferach) oraz kontrolą. Wyróżniła ona w rodzicielstwie wymiar opieki, kontroli oraz rozwoju i wychowania dziecka. Wymiar opieki służy zaspokojeniu zarówno potrzeb podstawowych, jak i wyższych. Fizyczna opieka ma na celu realizację potrzeb podstawowych, a więc tych, które pozwalają dziecku przeżyć – obejmuje zapewnienie pożywienia, ciepła, czystości, snu, schronienia. Opieka emocjonalna łączy się z obdarzaniem dziecka uczuciem miłości, dzięki czemu czuje się ono potrzebne, chciane, kochane. To bezpieczeństwo emocjonalne prowadzi do rozwoju emocjonalnego dziecka, wykształcenia umiejętności przywiązania i nawiązywania trwałych relacji z innymi osobami w dalszym życiu. Opieka społeczna służy stworzeniu takich warunków, aby dziecko mogło nawiązywać kontakty z rówieśnikami i innymi dorosłymi. Ten rozszerzający się krąg interakcji społecznych uczy nawiązywania pozytywnych społecznych relacji w środowisku rodzinnym i poza nim, a także dostarcza dziecku informacji o samym sobie, o swojej wartości i wartości innych, stymuluje do szukania kierunku własnego rozwoju. Wymiar kontroli obejmuje szereg działań nastawionych na stworzenie i narzucenie dziecku pewnych granic. Kontrolowane działania wynikają z powiązania osobistych predyspozycji rodziców, kulturowych oczekiwań oraz wieku dziecka. Jednym z zadań kontroli ma być wypracowanie samokontroli u dziecka. Trzeci wymieniony wymiar roli rodzicielskiej to kolejna sfera oddziaływania rodzicielskiego. Chodzi tutaj o stworzenie dziecku dobrych warunków rozwojowych, wychowawczych, umożliwiających mu uczestnictwo w społecznie aprobowanych i wartościowych czynnościach. Wymienione wymiary rodzicielstwa obejmują fundamentalne stany aktywności rodziców skierowane na podstawowe obszary funkcjonowania dziecka: zdrowie fizyczne i psychiczne, aktywność intelektualną i edukacyjną oraz zachowania społeczno-moralne.

W działaniach rodzicielskich można wyróżnić cztery podstawowe rodzaje aktywności: oddziaływania niezamierzone i obojętne z punktu widzenia wychowania dziecka; działania niezamierzone i nieobojętne wychowawczo, do których można zaliczyć zachowania wynikające z interakcji małżeńskich, wpływające na atmosferę rodzinną, które w intencji rodziców nie są skierowane do i na dziecko; zamierzone oddziaływania wychowawcze powiązane z realizacją celów rodziny i działania zamierzone ukierunkowane na realizację

celów wychowawczych. Należy podkreślić, że jednym z ważniejszych wymiarów działań rodzicielskich jest wychowanie, będące procesem związanym z tworzeniem odpowiednich warunków i dostarczaniem czynników stymulujących w celu osiągnięcia dojrzałości osobowej. To w rodzinie człowiek „wzrasta i dojrzewa fizycznie, tu kształtują się podstawy jego osobowości i życia psychicznego, w rodzinie zainicjowany jest kierunek jego drogi życiowej i określona wartość własnej egzystencji, w niej nabiera kształt jego człowieczeństwo” (Opozda, 2012a, s. 18).

Realizacja funkcji opiekuńczej oraz wychowawczej poprzez wypełnianie ról rodzicielskich zależy nie tylko od relacji interpersonalnych rodziców ze sobą oraz z dzieckiem czy dziećmi, ale także od ich osobowości, w tym cech indywidualnych rodzica i dziecka (Opozda, 2012b). Aby można było ocenić wychowawcze funkcjonowanie rodziny należy ją traktować całościowo. W pedagogice (Brażel i in., 2021, s. 44-45) wskazuje się na systemowe ujęcie rodziny, które zakłada, że rodzina to złożona struktura składająca się z wzajemnie zależnych od siebie grup/podsystemów tworzących całość (system rodzinny). Wszystkie podsystemy: małżeński, rodzicielski i rodzeństwa współtworzą sieć relacji wzajemnie na siebie wpływających. Każda osoba ma własną indywidualność, a jednocześnie nosi ślady całego systemu ze względu na istniejące w rodzinie sprzężenie zwrotne. Oznacza to, że relacje zachodzące między dwoma osobami, np. mężem i żoną, wpływają nie tylko na nich, lecz także na dzieci.

Systemowe podejście do rodziny wykorzystywane w ocenie realizacji przez nią funkcji wychowawczej uwzględnia relacje wychowawcze w rodzinie oraz przyjmowane przez rodziców postawy rodzicielskie. Maria Ziemska (2009) postawę rodzicielską ujmuje jako stałą tendencję zachowania rodzica wobec dziecka. Obejmuje ona trzy fundamentalne komponenty: poznawczy, który zawiera pogląd na dziecko, ocenę jego zachowania; uczuciowo-motywacyjny wyrażający się w wypowiedzi, jej tonie i sposobie ekspresji oraz behawioralny, który odnosi się do zachowania rodzica w stosunku do dziecka. W pedagogice wykorzystywane są różne typologie postaw rodzicielskich, jedną z nich stworzyła Maria Braun-Gałkowska (2007). Wyróżniła ona cztery kategorie postaw: bliskości, która wskazuje na dystans emocjonalny między rodzicami a dziećmi, między małżonkami; pomocy, określającej stopień udzielania sobie pomocy (rodzice–dzieci, małżonkowie); kierowania, uwzględniającej zakres zostawianej/przyznawanej samodzielności i autonomii oraz stopnia ingerowania w decyzje dzieci, małżonka; wymagań, dotyczących potrzeb oraz zasad i oczekiwań stawianych dzieciom/małżonkowi. Obszary tych postaw

są określane przez dwie negatywne skrajności: niedomiar i nadmiar, które świadczą o występowaniu postaw negatywnych/niewłaściwych. W modelu postaw rodzinnych Marii Braun-Gałkowskiej najbardziej pożądaną jest postawa, która lokuje się w centrum, zgodnie z zasadą „złotego środka”. Jest to dojrzała miłość rodzicielska/małżeńska, czyli właściwa bliskość, odpowiednia pomoc, rozumna swoboda i stosowne wymagania. Dojrzała miłość, obejmująca wskazane cztery właściwe wymiary, w zależności od wieku dziecka, występujących sytuacji i zdarzeń, możliwości małżonka będzie „przesuwała” się w jednym lub drugim kierunku (nadmiaru/niedmiaru), aby zoptymalizować realizację roli (Błasiak, 2019, s. 102-103).

Rodzicielstwo rozpatrywane w perspektywie wychowania związane jest z opieką nad dzieckiem, troską o jego integralny rozwój, zaspokajaniem potrzeb w danej fazie rozwojowej. Anna Kwak (2008b) oraz Anna Błasiak (2015) wskazują na wielowymiarowy charakter rodzicielstwa, dowodząc, że realizacja roli rodzicielskiej zależy od takich czynników jak:

- cechy rodziców (np. ich własny rozwój, doświadczenia z rodziny pochodzenia, doświadczenia życiowe, osobowość, dojrzałość, zdrowie psychiczne i fizyczne, relacje małżeńskie);
- cechy dziecka (np. temperament, potencjał rozwojowy, stan zdrowia, płeć);
- kontekst społeczny (np. społeczna sieć powiązań rodziny, dostępność placówek edukacyjnych).

PODSUMOWANIE

Współczesne rodzicielstwo, rozpatrywane w wymiarze realizacji roli rodzicielskiej: macierzyńskiej i ojcowskiej, ujmowane jest w pedagogice w wielu perspektywach, głównie w perspektywie wychowania dziecka i przygotowania go do życia w dorosłości. Rodzicielstwo kształtowane jest przez czynniki makro – przeobrażenia cywilizacyjne, globalizacja, które wpływają na czynniki mikro – wychowanie rodzinne. Czynniki te są powiązane i wzajemnie na siebie wpływają.

W literaturze naukowej opisywane są zmiany w zakresie ról rodzicielskich, podkreślające takie czynniki jak: demokratyzacja rodziny, egalitaryzacja małżeństwa, humanizacja stosunków rodzinnych, emancypacja życia w rodzinie, gdzie dziecko ma charakter wartości autotelicznej, a nie instrumentalnej jak to było w przeszłości. Ujmowane jest ono w kategoriach owocu miłości oraz wartości wynikającej z wyboru współmałżonków (Błasiak, 2019,

s. 141). Proces wychowania dziecka przez współczesnych rodziców opiera się na uznawaniu dziecka jako wartości o najwyższym znaczeniu, poszanowaniu jego godności, praw, dbałości o jego dobro. Wzrosła świadomość rodziców dotycząca znaczenia potrzeb psychicznych dziecka, a także warunków jego prawidłowego rozwoju. Współcześni rodzice pełniąc role rodzicielskie starają się w sposób odpowiedzialny realizować funkcję opiekuńczą (zaspokajanie potrzeb dziecka we wszystkich sferach rozwojowych) i wychowawczo-socjalizacyjną (kształtowanie osobowości). Widoczne są tutaj przemiany w macierzyństwie i ojcostwie, które przyczyniają się do współczesnego podejścia do dziecka, jego wychowania. Macierzyństwo (pełnienie roli matki) wyglądało inaczej w perspektywie tradycyjnej, a inaczej jest ono postrzegane współcześnie. Wcześniej uznawane było jako naturalny i główny atrybut kobiecości, a także jako powinność i przeznaczenie. W wyniku przemian macierzyństwa zapoczątkowane zostały nowe sposoby jego realizowania. Kobieta XXI wieku jest wolna w zakresie zamierzeń macierzyńskich, czyli podjęcia roli lub nie, czasu i sposobu jej realizacji oraz liczby potomstwa. Oczekiwania społeczne nie stanowią dla kobiety przymusu. Dziś podjęcie decyzji o macierzyństwie warunkowane jest ograniczeniami i wyrzeczeniami związanymi z opieką i wychowaniem dziecka. Wskazuje się tutaj m.in. na zagrożenie wolności i niezależności, ograniczenia związane z realizacją celów i planów pozarodzielskich oraz utratę atrakcyjności fizycznej. Współczesna matka jest samoświadoma, poszukująca i rozwijająca się w pełnieniu swej roli (Błasiak, 2019, s. 125). Znamienną cechą jest również włączenie działań powiązanych z dzieckiem w całość aktywności kobiety, zwłaszcza w aktywność zawodową, której celem jest niezależność ekonomiczna oraz osobisty rozwój i satysfakcja. Można tutaj mówić o karierze dwutorowej, czyli łączeniu ról rodzinnych (żony, matki) i zawodowych. Należy dodać, że pomimo dokonujących się przeobrażeń społecznych, w polskich realiach, rola matki pozostaje nadal jedną z ważniejszych ról przypisywanych kobiecie. I choć wzrasta zaangażowanie ojców w wychowanie dziecka, matki są nadal bardziej zaangażowane w wychowanie najmłodszego pokolenia niż ojcowie. Kobieta, żona, matka jest w większym stopniu obciążona obowiązkami rodzinnymi niż mężczyzna. Macierzyństwo ma wiele wymiarów i odcieni. Wzór tzw. nowej matki stanowi antytezę poświęcającej się matki Polki (Bakiera, 2013).

Mówiąc o roli ojcowskiej i przemianach w niej zachodzących należy – jak w przypadku przemian roli macierzyńskiej – odnieść się do jej ujęcia tradycyjnego i współczesnego. Model tradycyjny to koncepcja, w której

mężczyzna był utożsamiany z obrońcą, autorytetem i porządkiem. Miał zwierzchnią rolę, zobowiązany był do osiągania sukcesu, samodzielności i wysokiej pozycji społecznej (Błasiak, 2017, s. 36-37). Istotną cechą była dominacja ojca w wielu kwestiach rodzinnych, przy jednoczesnym dystansie do codziennych doświadczeń. Do XX wieku zadania ojca ogniskowały się wokół zabezpieczenia życia rodziny w aspekcie materialnym oraz bezpieczeństwa i spójności. Jego główną rolą była rola żywiciela. W nowym modelu ojcostwa, który jest alternatywnym wobec tradycyjnego, kwestionowana jest autorytarność i dominacja na rzecz demokratycznego podejścia do dziecka, większego zaangażowania się w jego wychowanie i opiekę. Współczesne działania ojca zmieniły kierunek, bardziej skoncentrowane są na budowaniu świadomej i bliskiej relacji z dzieckiem. Są powiązane z odpowiedzialnością i chęcią pomocy i wsparcia żony/partnerki. Nowy wymiar rodzicielstwa przejawia się w tym, że ojciec jest partnerem i opiekunem swojego dziecka oraz równorzędnym partnerem w opiece nad nim (Bakiera, 2013). Należy dodać, że nowym tendencjom dotyczącym ojcostwa nadal towarzyszy pogląd, że to głównie ojciec powinien materialnie zabezpieczyć rodzinę. Dowodzi to tezy, że w społeczeństwie, obok nowego wymiaru ojca zaangażowanego w życie rodzinne i opiekę nad dzieckiem, w dalszym ciągu funkcjonują tradycyjne wzory ojca jako żywiciela rodziny, głowy rodziny i wychowawcy.

Współczesne rodzicielstwo ujmowane jest w perspektywie zadania rozwojowego przypadającego na dorosłość, jako źródło doświadczeń autokreacyjnych oraz w kategoriach świadomego wyboru człowieka, prawa, z którego może skorzystać. Według Anny Błasiak (2017, s. 40) współczesne rodzicielstwo, będące świadomym wyzwaniem podejmowanym przez rodziców, oznacza nie tylko fakt posiadania dziecka i pełnienie społecznej roli rodzica, ale przede wszystkim spektrum aktywności dorosłego człowieka, której celem jest wykreowanie korzystnego środowiska dla rozwoju, opieki i wychowania dziecka, a co najistotniejsze – ukształtowanie bliskiej relacji z nim. Pomiędzy tymi dwiema płaszczyznami istnieje zależność, bowiem rodzicielstwo będzie sprzyjało autokreacji jednostki, gdy będzie stanowiło czynnik rozwoju i wychowania dziecka.

Wiedza dotycząca rodzicielstwa, realizacji przez matkę i ojca ról rodzicielskich, jest bardzo przydatna pedagogice jako nauce o wychowaniu, ponieważ może być pomocna w wypracowaniu prawidłowych zachowań rodziców w stosunku do dziecka. Warto więc podkreślić, że problematyka rodzicielstwa realizowana jest w pedagogice (nie tylko na tym kierunku) w ramach wielu przedmiotów akademickich, do których można zaliczyć: pedagogikę rodziny, psychologię małżeństwa i rodziny, socjologię rodziny, pedagogikę społeczną i inne.

Na koniec warto podkreślić ujęcie rodziny, rodzicielstwa w świetle dokumentu jakim jest *Karta Praw Rodziny* (2023)². Artykuł piąty podkreśla, iż to rodzice dali życie dzieciom i mają oni niezbywalne prawo i pierwszeństwo do wychowania potomstwa i uznania ich za pierwszych jego wychowawców. Realizując swoje role rodzicielskie mają oni prawo do wychowania dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniem moralnymi i religijnymi z uwzględnieniem tradycji rodziny, które sprzyjają dobru i godności dziecka; powinni także otrzymywać od społeczeństwa pomoc i wsparcie konieczne do wypełnienia roli wychowawców.

BIBLIOGRAFIA

- BAKIERA, L. (2008). Rozwojowe współdziałanie pokoleń w rodzinie. Rodzice w wieku średnim i dorastające dzieci. *Psychologia Rozwojowa*, 13(1), 25-37.
- BAKIERA, L. (2013). *Zaangażowane rodzicielstwo a autokreacyjny aspekt rozwoju dorosłych*. Warszawa: Difin.
- BALICKI, M. (2013). Przemiany współczesnej rodziny polskiej w okresie transformacji systemowej na tle europejskim. W: J. Izdebska, A. Popławska (red.), *W trosce o współczesną rodzinę. Teoria, badania, wsparcie. Ujęcie interdyscyplinarne* (s. 79-89). Białystok: Wydawnictwo Niepaństwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- BECK, U. (2004). *Spółczesność ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- BŁASIAK, A. (2015). Współczesne rodzicielstwo – tendencje zmian i ich uwarunkowania. W: A. Błasiak, E. Dybowska, J. Karbowiczek (red.), *Dziecko, rodzina, wychowanie. Wybrane konteksty* (s. 47-68). Kraków: Wydawnictwo WAM.
- BŁASIAK, A. (2017). (Nowy) wymiar rodzicielstwa – wybrane aspekty. W: D. Opozda, M. Leśniak (red.), *Rodzicielstwo w wybranych zagadnieniach pedagogicznych* (s. 29-43). Lublin: Episteme.
- BŁASIAK, A. (2019). *Między (nie)obecnością a zaangażowaniem. Rodzicielstwo rekonstruowane w ponowoczesności*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum.
- BŁASIAK, A., DYBOWSKA, E. (2012), Ślub kościelny. Dlaczego nie? Pedagogiczno-psychologiczne aspekty pracy nad sobą w czasie przygotowania do małżeństwa i w małżeństwie. *Teologia i Moralność*, 12(2), 135-156. <https://doi.org/10.14746/tim.2012.12.2.9>
- BŁENDOWSKA, M. (2015). Przemiany w rodzinie: próba odczytania współczesnej debaty na temat małżeństwa i rodziny. *Spółczesność i Rodzina*, 45, 130-144.
- BRAUN-GAŁKOWSKA, M. (2007). *Poznawanie systemu rodzinnego*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- BRAĞIEL, J. (2012). Znaczenie przemian społecznych dla współczesnego rodzicielstwa. W: J. Brağiel, B. Górnicka (red.), *Rodzicielstwo w kontekście współczesnych przemian społecznych* (s. 13-21). Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.

² *Karta Praw Rodziny* przedłożona przez Stolicę Apostolską wszystkim ludziom, instytucjom i władzom zainteresowanym misją rodziny w świecie współczesnym.

- BRĄGIEL, J., MATYJAS, B., SEGIET, K. (2021). *Rodzina – Rodzicielstwo – Odpowiedzialność. Perspektywa pedagogiki społecznej*. Opole: Uniwersytet Opolski.
- DANILEWICZ, W. (2005). Konsumpcyjny obraz współczesnego dzieciństwa. Wybrane aspekty. W: J. Izdebska, T. Sosnowski (red.), *Dziecko i media elektroniczne – nowy wymiar dzieciństwa*. T. 2: *Komputer i Internet w życiu dziecka i obraz jego dzieciństwa* (s. 191-200). Białystok: Trans Humana.
- GĘBUŚ, D. (2011). Demokratyzacja życia rodzinnego – mężczyzna w nowej roli społecznej. *Tolerancja. Studia i Szkice*, 16, 132-146.
- IZDEBSKA, J. (2005). Multimedia zagrażające współczesnemu dziecku. W: J. Izdebska, T. Sosnowski (red.), *Dziecko i media elektroniczne – nowy wymiar dzieciństwa*. T. 2: *Komputer i Internet w życiu dziecka i obraz jego dzieciństwa* (s. 105-113). Białystok: Trans Humana.
- JABŁOŃSKI, D., OSTASZ, D. (2001). *Zarys wiedzy o rodzinie, małżeństwie, kohabitacji i konkubinacie. Perspektywa antropologii kulturowej i ogólnej*. Olsztyn: Adiaphora.
- JASIELSKA, A., MAKSYMUK, R. (2011). Skomercjalizowane rodzicielstwo – nowy aspekt wczesnej dorosłości. *Psychologia Rozwojowa*, 16(2), 33-49.
- JĘDRZEJKO, M. (2010). Rodzina w „wektorze przesuniętego czasu”. Zmiana społeczna a zmiany relacji w polskiej rodzinie po 1989 roku – ujęcie socjopedagogiczne. W: E. Kantowicz, M. Ciczowska-Giedziun (red.), *Pedagogika społeczna wobec problemów współczesnej rodziny. Polska pedagogika społeczna na początku XXI wieku* (s. 28-41). Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”.
- Karta Praw Rodziny* (2023), https://kodr.pl/wp-content/uploads/2017/03/karta_praw_rodziny.pdf (dostęp: 13.12.2023).
- KOSOWSKA, U. (2016). Nieobecna? Miejsce kobiety w polskim dyskursie w polityce rodzinnej. *Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość*, 13, 279-394.
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r., <https://www.prawo.pl/akty/dz-u-2023-2809-t-j,16785962.html> (dostęp: 13.12.2023).
- KROMOLICKA, B. (2012). Jakość współczesnego rodzicielstwa. W: J. Brągiel, B. Górnicka (red.), *Rodzicielstwo w kontekście współczesnych przemian społecznych* (s. 39-51). Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- KWAK, A. (2008). Społeczny i indywidualny wymiar rodzicielstwa. W: A. Kwak (red.), *Rodzicielstwo między domem, prawem, służbami społecznym* (s. 17-39). Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- KWAK, A. (2017). Rozwojowy charakter rodzicielstwa – podstawowe zakresy zmian. W: J. Brągiel, B. Górnicka (red.), *Rodzicielstwo w różnych fazach życia rodziny* (s. 37-49). Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- LIBERSKA, H. (2014). Rozwój rodziny i rozwój w rodzinie. W: I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny* (s. 221-235). Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- ŁADYŻYŃSKI, A. (2012). Adopcja – rodzicielstwo na blogu odkrywane. W: J. Brągiel, B. Górnicka (red.), *Rodzicielstwo w kontekście przemian społecznych* (s. 275-289). Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- ŁADYŻYŃSKI, A. (2014). Substytut rodzicielski i jego znaczenie dla wspólnoty rodzinnej. W: J. Brągiel, Górnicka B. (red.), *Rodzicielstwo w sytuacji dezorganizacji rodziny i możliwości wspomagania rodzica* (s. 27-34). Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.

- MATYJAS, B. (2012). Obraz dzieciństwa globalnego. Kontekst pedagogiczny. *Kultura – Historia – Globalizacja*, 11, 99-110.
- MAZUREK, M. M. (2016). Dogłębna demokratyzacja wychowania. *Roczniki Pedagogiczne*, 8(1), 105-123.
- OKOŃ, W. (red.) (1981). *Słownik Pedagogiczny*. Warszawa: PWN.
- OPOZDA, D. (2012a). Pedagogiczna wielowymiarowość rozwoju osób w rodzinie. W: M. Jeziorański, D. Opozda, A., Rynio (red.), *Rodzina przestrzenią rozwoju osoby. Perspektywa pedagogiczna* (s. 11-31). Lublin: TN KUL – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II.
- OPOZDA, D. (2012b). *Struktura i treść jednostkowej wiedzy o wychowaniu. Studium pedagogiczne wiedzy rodziców i jej korelatów*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II.
- OPOZDA, D. (2017). Zróżnicowane rodzicielstwo – zarys refleksji. W: D. Opozda, M. Lesiak (red.), *Rodzicielstwo w wybranych zagadnieniach pedagogicznych* (s. 19-28). Lublin: Episteme.
- PLOPA, M. (2011). Rodzicielstwo jako wyzwanie dla małżeństwa: perspektywa teorii systemowej. W: H. Liberska, M. Malina (red.), *Wybrane problemy współczesnych małżeństw i rodzin* (s. 15-41). Warszawa: Difin.
- PŁECZKAN, K. (2012). Społeczne role w strukturze współczesnej rodziny. *Pedagogika Rodziny*, 2(1), 136-149.
- SZYMANIK-KOSTRZEWSKA, A. (2016). *Dziecko jako projekt rodzicielski? Przekonania matek na temat wychowania i ich percepcja zachowań dziecka*. Warszawa: Difin.
- ZIEMSKA, M. (2009). *Postawy rodzicielskie*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- ŻUREK, A. (2016). Przymus kreowania ról rodzinnych. W: I. Przybył, A. Żurek (red.), *Role rodzinne. Między przystosowaniem a kreacją* (s. 17-28). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

WSPÓŁCZESNE RODZICIELSTWO W PERSPEKTYWIE PEDAGOGIKI

STRESZCZENIE

Artykuł ma charakter analityczny, został napisany na podstawie literatury naukowej, głównie pedagogicznej. Jego celem jest przedstawienie współczesnego rodzicielstwa w ujęciu pedagogiki rozumianej jako proces wychowania i socjalizacji dziecka. Wyjaśniono pojęcie rodzicielstwa, wyróżniono i krótko przedstawiono jego rodzaje oraz atrybuty. Ponadto scharakteryzowano czynniki makro- i mikrospołeczne wpływające na wypełnianie przez rodziców swoich ról rodzicielskich (macierzyńskich i ojcowskich), wskazując na ich wzajemną zależność. W artykule znajdują się też rozważania dotyczące rodzicielstwa rozpatrywanego jako proces wspólnego rozwoju rodziców i dzieci (obustronność oddziaływań). Zwrócono także uwagę na zaspokajanie potrzeb dzieci, ich rozwój, integralne wychowanie, tj. realizację przez rodziców funkcji opiekuńczo-wychowawczej i socjalizacyjnej, które stanowią w pedagogice przedmiot zainteresowań poddawany wieloaspektowym analizom.

Słowa kluczowe: rodzicielstwo; czynniki kształtujące rolę macierzyńską i ojcowską; wychowanie dziecka.

CONTEMPORARY PARENTING IN THE PERSPECTIVE OF PEDAGOGY

SUMMARY

The article, analytical in nature, has been written based on scientific, in particular pedagogical, literature. It aims to present contemporary parenting in terms of pedagogy, understood as the process of upbringing and socialisation of the child. The concept of parenting is explained here, its types and attributes are distinguished and briefly presented. Additionally, the factors affecting parenting (motherhood and fatherhood), on a micro and macro level, and their correlations are discussed. Furthermore, the article considers parenting as the process of mutual development of parents and children (reciprocity of interactions). Attention is also paid to the satisfaction of children's needs, their development and integral upbringing, i.e. how parents contribute to care, education and socialisation of their children. These have always been subjected to multi-faceted analyses in pedagogy.

Keywords: parenting; factors affecting motherhood and fatherhood; child upbringing.